

עורכת: ד"ר אסתי ובמן
כרך 7, גיליון מס' 6, 6 ביוני 2017

שינויים בשווקי הנפט והשלכותיהם על המפיקים במפרץ

ד"ר פאול ריבלין

לקריסת מחירי הנפט בין השנים 2012 עד 2014 היו השפעות משמעותיות על המפיקים ועל הצרכנים כאחד. מאמר זה יבחן חלק מההשפעות על יצרני הנפט במפרץ.

החשיבות האסטרטגית של מדינות המפרץ בשווקי האנרגיה הבינלאומיים מתערערת בשל שינויים בהיצע ובביקוש לנפט. בתחום ההיצע ישנם מקורות אנרגיה חדשים ממדינות שאינן חברות ארגון המדינות המייצאות נפט (אופ"ק) הנכנסים לשוק, בעיקר בעקבות הפקת פצלי נפט (*Shale Oil*) בארה"ב. בתחום הביקוש, יכולתן של מדינות המפרץ לייצא נפט נתונה לאיום בשל העלייה בצריכת הנפט המקומית. הדבר השתקף בירידה חדה בהכנסות מייצוא נפט של מדינות המועצה לשיתוף פעולה במפרץ (GCC), שפחתו מ-796 מיליארד דולר ב-2012, ל-368 מיליארד דולר ב-2015. ב-2016, הן ירדו עוד יותר בכ-16.5%, ועמדו על כ-307 מיליארד דולר.

בעוד שמחירי הנפט נותרו גבוהים, גדל התמריץ למצוא מקורות אנרגיה נוספים, ליצירת תחליפים או להצגת טכנולוגיות המגדילות את יעילות האנרגיה. בשנות ה-70, עלתה הפקת הנפט בים הצפוני מאחר שמחירי הנפט הגבוהים הפכו את ההשקעה בטכנולוגיה חדשה למשתלמת. מחירי הנפט הגבוהים הפחיתו את הביקוש לנפט, ובו זמנית הגדילו את ההיצע. התוצאה הייתה קריסה במחירי הנפט בין השנים 1981 ל-1986 של מעל ל-60%, וכך גם בהכנסות אופ"ק. ערב הסעודית שינתה אז את מדיניות הנפט שלה והחליטה שאינה מנסה עוד לאזן את עודפי ההפקה של חברי הארגון (לדוגמה, הפקה העולה על מכסותיהן), באמצעות קיצוץ בתפוקה.

בין השנים 2002 ל-2011, עלו מחירי הנפט פי חמישה, בעיקר בשל העלייה בביקוש בסין ובמדינות אסייתיות אחרות. כתוצאה מהעלייה במחירי הנפט, נכנסו לשוק מקורות חדשים של נפט; הפעם היו אלה פצלי נפט, בעיקר מארצות הברית. הייצור הגולמי של ארצות הברית עלה מ-5 מיליון חביות ליום ב-2008 ל-9.4 מיליון חביות ליום ב-2015, אך פחת שוב ל-8.8 מיליון חביות ליום ב-2016. בשנת 2014, חזרה ארה"ב להיות יצרנית הנפט הגדולה בעולם, ועקפה את ערב הסעודית. בדצמבר 2015, הקונגרס האמריקאי ביטל את האיסור בן 40 השנה על מרבית יצוא הנפט.

בשעה שהייצור המקומי צמח, צנח יבוא הנפט האמריקאי משיא של 13.7 מיליון חביות ליום בשנת 2005 לכדי 9.4 מיליון חביות ליום ב-2015. יצוא הנפט האמריקאי, לעומת זאת, עלה מ-1.3 מיליון חביות ליום בשנת 2005 ל-4.7 מיליון חביות ליום ב-2015. ההודעה על הביטול החלקי של האיסור לייצא נפט עודדה פיתוח נוסף של פצלי נפט. התפתחויות טכנולוגיות לא רק איפשרו הפקה של פצלי נפט וגז, אלא גם הפכו אותה למהירה יותר.

בנובמבר 2016, בתגובה לירידה במחירי הנפט, החזירו מדינות אופ"ק מחדש את מכסות הייצור. הן הסכימו לקיצוץ בהפקה והשיגו הסכם עם מפיקים מרכזיים במדינות שאינן שייכות לארגון, בראשן רוסיה, לפיו גם הם יקצצו בתפוקה. התוצאה הייתה עלייה של כ-20% במחירי הנפט בנובמבר ובדצמבר 2016, שהביאו לכך שערכה של חבית נפט עמד על 51 דולר. ואולם, זהו מחיר שעודנו נמוך בכמחצית ממחיר השיא בשנת 2012. ערב הסעודית הייתה זקוקה למחירי נפט גבוהים על מנת להביא לקידום וגיוון כלכלתה, אך במידה מסוימת גם בכדי להפריט את חברת הנפט שבבעלות המדינה, חברת ארמקו (Saudi Aramco). מחירי נפט גבוהים עשויים היו להגדיל את ערכה של חברת הנפט ולעודד רכישה של מניות החברה, שתוכננו במסגרת התוכנית הסעודית "חזון 2030". באופן אירוני, הממלכה זקוקה להכנסות גבוהות יותר מנפט על מנת לממן פיתוח של כלכלה בעלת תלות נמוכה בנפט. מדינות אופ"ק הניחו כי קיצוץ מתון בתפוקה מלווה בעלייה במחירי הנפט, יעודד השקעות במקורות חדשים של נפט גולמי שימנעו מחסור בנפט בעתיד.

כתוצאה ממחירי נפט נמוכים, תפוקת הנפט של ארה"ב פחתה בכ-6% ב-2016. בחודשיים הראשונים של 2017 היא עלתה שוב, ככל הנראה בתגובה להחלטת מדינות אופ"ק. יכולתה של ארה"ב לווסת את תפוקת הנפט משמעותה כנראה שמחירי הנפט ימשיכו להיות נמוכים לאורך זמן. אחת ההערכות לגבי רזרבות פצלי הנפט של ארצות הברית היא שהן משתוות לרזרבות הנפט הקונבנציונלי המשוערות של ערב הסעודית ורוסיה ביחד.

מדינות ה-GCC אינן המפיקות היחידות במפרץ. גם עיראק ואיראן הן מפיקות גדולות, וכל אחת מהן היא סיפור בפני עצמו. איראן הפיקה 3.8 מיליון חביות ליום במרץ 2017, שהיוו כ-17% מעל רמת התפוקה במרץ 2016. על פי ההסכם עם אופ"ק מנובמבר 2016, היא הורשתה להעלות את התפוקה ל-3.8 מיליון חביות ליום, והגיעה כמעט לרמה זו כבר ברבעון הראשון של 2017.

ייצוא הנפט הגולמי האיראני הגיע ל-2.2 מיליון חביות ליום במרץ 2017, וכמעט כל הנפט של המדינה המאוחסן בים – שהיה ברובו דחוס - נמכר. לפני ההקלות בסנקציות בתחילת 2016, אחסנה איראן כמויות עצומות של נפט שאינו נמכר במכליות בים. באוקטובר 2016, 13 מכליות שהכילו כ-26 מיליון חביות נפט דחוס של חברת South Pars Gas צפו לאורך חופיה של איראן. בסוף מרץ 2017, נותרו 4 מיליון חביות, וההנחה היא שמרבית הנפט נמכר באסיה.

הייצור העיראקי, כולל זה המגיע מהממשלה האזורית של כורדיסטאן (KRG) היה יציב ועמד על 4.4 מיליון חביות ליום במרץ 2017. למרות ההקלות החלקיות במשלוחי נפט גולמי לשווקי העולם

הם עמדו על 3.77 מיליון חביות ליום, וכמויות מסוימות של נפט גולמי הועברו לאחסון בדרום המחוז, בעוד הצריכה המקומית בכורדיסטאן עלתה. יצוא הנפט בצינור לטורקיה פחת לכדי 560,000 חביות ליום.

ענף הנפט הכורדי התמודד עם מכשול נוסף כאשר חברת גינל אנרג'י (Genel Energy), המחזיקה ברזרבות ובמקורות הנפט הגדולים ביותר בכורדיסטאן, הצהירה על ירידה משמעותית נוספת ברזרבות בשדה המרכזי טק טק (Taq Taq). הרזרבות המוכחות והמשוערות בסוף פברואר 2017 הוערכו בכ-59 מיליון חביות - ירידה מ-172 מיליון חביות בסוף 2015. הימצאות מים בבארות מרכזיות גרמו לצניחה בתפוקת הנפט.

הממשלה הפדרלית העיראקית מבקשת להגביר את היקף התפוקה שלה לכדי 5 מיליון חביות ליום בשנת 2017 והיא מתאמצת לדבוק בהסכם ההיצע של אופ"ק. לשם כך, היא בוחנת את תנאי החוזים שלה במטרה ליישר קו בין האינטרסים של חברות הנפט הבינלאומיות ושל הממשלה. חברות הנפט הבינלאומיות התלוננו על שולי רווח נמוכים מאז שהחלו לעבוד על פרויקטים ענקיים בדרום המדינה בשנת 2010. הסכמי השירות הפורעים את כל עלויות ההפעלה וההון יחד עם תשלומי האגרות אינם מעודדים חברות זרות להגביל את ההוצאות. מחירי הנפט הנמוכים יותר מעמידים במבחן את יכולתה של בגדד להגיע לדרישת ההכנסות שלה.

על פי סוכנות האנרגיה הבינלאומית (IEA) תגליות נפט עולמיות פתחו לשפל בשנת 2016 כאשר חברות המשיכו לקצץ בהוצאות, ומתן הרשאות לפרויקטים של נפט קונבנציונלי הגיע לרמה הנמוכה ביותר מזה 70 שנה. סוכנות האנרגיה הבינלאומית הזהירה כי שתי המגמות הללו עשויות להימשך בשנת 2017. תגליות הנפט פחתו ל-2.4 מיליארד חביות בשנת 2016, בהשוואה למוצע של 9 מיליארד חביות לשנה ב-15 השנים האחרונות. בינתיים, היקף המשאבים הקונבנציונליים שהותר לפיתוח צנח לכדי 4.7 מיליארד חביות, 30% פחות מאלו של השנה שעברה, ומספר הפרויקטים שהוחלט סופית להשקיע בהם הגיע לרמה הנמוכה ביותר מאז שנות הארבעים.

הירידה החדה בפעילות בענף נפט הקונבנציונלי היא תוצאה של ירידה בהוצאות להשקעה, שנבעה ממחירי נפט נמוכים. הצניחה בענף הנפט הקונבנציונלי עומדת בניגוד לעוצמתה של תעשיית פצלי הנפט של ארה"ב, שההשקעה בה התאוששה בחדות והתפוקה עלתה כתוצאה מירידה של כ-50% בעלויות הייצור מאז 2014. הגידול בתפוקה של פצלי נפט בארה"ב הפך לגורם מרכזי באיזון הפעילות הנמוכה בתעשיית הנפט הקונבנציונלית.

תפוקת נפט קונבנציונלי של 69 מיליון חביות ליום מהווה החלק הגדול ביותר בתפוקת הנפט העולמית העומדת על 85 מיליון חביות ליום. נוסף על כך 6.5 מיליון חביות ליום מגיעים מהפקת נוזלים מפצלים בארה"ב, והשאר מורכב מנוזלי גז טבעי וממקורות נפט לא קונבנציונליים כמו חולות נפט ונפט כבד.

תעשיית פצלי הנפט של ארה"ב הפחיתה את העלויות שלה במידה כזו שבמקרים רבים היא תחרותית יותר מפרויקטים בנפט קונבנציונלי. המחיר משתווה אפילו למוצע מחירי הנפט באגן

פרמיאן שבטקסס שעמד על 40-45 דולר לחבית בתחילת 2017. הפקת נוזלים מפצלים בארה"ב צפוי להתרחב ב-2.3 מיליון חביות ליום עד 2022 במחירים הנוכחיים, ולהתרחב אף יותר אם יעלו המחירים.

ניסיונות אופ"ק להוריד את התפוקה ולהעלות את המחירים לא השיגו את יעדם, ובאמצע מאי 2017 הסכימו ערב הסעודית ורוסיה להפחית את רמות התפוקה שלהן לתשעה חודשים נוספים, עד מרץ 2018.

קרן המטבע הבינלאומית (IMF) הצהירה ב-2016, כי ההתאוששות המתונה במחירי הנפט צפויה להמשיך. שווקים עתידיים מצביעים על מחיר ממוצע של 47 דולר לחבית ב-2017, ועל כ-56 דולר לחבית ב-2021. אי הוודאות ניכרת בתחזית מחירי הנפט. מתחים גיאופוליטיים עשויים לגרום להפרעות בשוק הנפט, בעוד שרמות גבוהות של רזרבות ותגובה מהירה מצד יצרני הנפט בארה"ב, אמורים להגביל את טווח עליית המחירים. הביקוש לנפט עשוי להיחלש אם הצמיחה העולמית לא תעמוד בציפיות. בטווח הבינוני, שוק הנפט עלול להצטמק בשל אילוצי היצע, מאחר שהירידה במחירי הנפט הביאה לירידה חדה בהשקעות בשאיבה.

מחירי נפט נמוכים לזמן ממושך הביאו להאטה בצמיחה, להחלשת המאזן הכספי והמאזן החיצוני, ולהידוק התנאים המוניטריים והפיננסיים במפרץ. הירידה החדה במחירי הנפט ובהכנסות מ-2012, לוותה בירידה ניכרת של החוב הממשלתי ובמידה פחותה יותר בפיחות בשער החליפין הריאלי האפקטיבי, מיתנה את הצמיחה שלא מנפט והגדילה את סיכוני האשראי. האמון העסקי באיחוד האמירויות הערביות ובערב הסעודית הידרדר משנת 2015, חרף התאוששות קלה ב-2016. צמיחה שאינה מנפט פחתה מ-3.8% ב-2015 ל-1.8% ב-2016, וצפויה התאוששות בצמיחה של 3.1% ב-2017. ההתאוששות המתוכננת אינה צפויה להיות אחידה בכל המדינות, והיא תלויה ביישום רפורמות מבניות.

הכנסות נמוכות מפחמימן משמעותן שמודל ההתפתחות הנוכחי המבוסס על חלוקה מחדש של הון הנפט באמצעות משרות ממשלתיות וסובסידיות נדיבות אינו יכול להימשך. האתגר אם כן, הוא לפתח מודל חדש של צמיחה כלכלית שהוא גם עמיד וגם מקיף. במיוחד יש צורך לצמצם את התלות בנפט וליצור משרות במגזר הפרטי עבור כוח העבודה הגדל במהירות. מאחר שהתעסוקה במגזר הציבורי עשויה להיות הרבה יותר מוגבלת בעתיד, תידרשנה משרות חדשות במגזר הפרטי כדי לענות לצורכי 6.5 מיליון עובדים חדשים הצפויים להצטרף לכוח העבודה עד 2022 במדינות ה-GCC, איראן ואלג'יריה. מטרתן של תוכניות הרפורמה של "חזון 2030" כביכול המוצגות ב-GCC, ובמיוחד בערב הסעודית, היא להפחית את התלות בנפט ובגז ולגוון את הכלכלה. זה דורש השקעות גדולות, וזו אחת הסיבות שמדינות המפרץ זקוקות למירב הכנסות ממכירות הנפט. בינתיים, השעון הדמוגרפי מתקתק, עם גידול של כ-2% לשנה באוכלוסייה, או בתוספת של מיליון נפש שיש להאכיל, לחנך, ולבסוף להעסיק. הלחצים בעיראק ובאיראן גדולים אף יותר מאחר שכלכלותיהן מתאוששות משנים של נזקי מלחמה, סנקציות, הזנחה וניהול כושל.